

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

2017

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leyi yi na 9 wa tipheji.

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****XIVUTISO XA 1: XIKAMBELANTWISISO**

- 1.1 Ekerekeni/ejarateni ra kereke/eRixongile.√ (1)
- 1.2 Ntekele u miyerile, a siringekile, u tlhave Jamboti hi tihlo ra le tin'hwembeni.√√ (2)
- 1.3 Ku hleva na ku sola van'wana vanhu swi kanetana na vuKriste.√√ (2)
- 1.4 A a tele ku ta vonana na murhandziwa wa yena Manayila.√√ (2)
- 1.5 U te a va na xichavo, √ va yiva, √ va dakwa, √ u kuma ku tsempfiwa jaha ni nhwanyana ku yiwa lomu ku tiviwaka hi vona. √ (Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 1.6 Ya leswaku u nga soli vana va van'wana u rivala leswaku na va wena va na swihoxo.√√ (2)
- 1.7 U vule leswaku i vanhu va mahlevo na ku sandza/va rhandza ku tiendla lava va tengeke, va vukhongereri lebyi hetisekeke ku ve a swi tano.√√ (2)
- 1.8 Nkondzo-wa-rifayi.√ (1)
- 1.9 A byi yelani, a a nga koti ku rivalela/a a ri na tihanyi/a a xanisa ndyangu wa yena leswi vukriste byi nga pfumelelaniki na swona.√√ (Timaraka i ta nseketelo ntsena.) (2)
- 1.10 A a lava ku kombisa Lefty leswaku Mpfuleni wa n'wi rhandza naswona a ku na un'wana wo fana na yena.√√ (2)
- 1.11 A a dume hi ku va nsulavoya/vugevenga bya xiyimo xa le henhla.√√ (2)
- 1.12 A chava leswaku Lefty a nga ya a ya dlaya tata wa yena Ntekele.√√ (2)
- 1.13 I mhaka ya kahle hikuva a swi tiva leswaku Ntekela a a nga ta pfumela leswaku a tekana na Lefty wa xigevenga.√√

KUMBE

- A hi mhaka ya kahle hikuva a a fanerile ku landzelela nawu na ku kuma mikateko eka vatswari va yena. √√ (2)
- 1.14 I ku va Ntekele a hiseriwile mabazi kasi kokwa wa yena u tshama a hisa muti wa Mafela- Nkatini kokwa wa Dodovha (kokwa wa Jamboti).√√ (2)
- 1.15 Lefty a ri ni xifafa ni magugu kasi Walk-tall a a tirhisa vutlhari ni vukheta.√√ (2)

- 1.16 N'wa- Xitlhelana u sale a lova.√√ (2)
- 1.17 Vunwa, ku lukelela mano yo kanganyisa na ku tshama va chuhile./B √√ (2)
- 1.18 I ntiyiso Rice u dlayiwa hi movha endzhaku ka ku va a n'wi bile na ku n'wi hlongola ekaya,√ N'wa-Xitlhelana wa lova hikwalaho ko dyisiwa mbitsi hi leswi swi endliwaka hi Ntekele,√ Mpfuleni u sayinile na Lefty a nga n'wi tivisanga.√ (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele****XIVUTISO XA 2**

- 2.1 Emutini/Endlwini ya Mathebula/ENTlhaveni√; nimadyambu.√ (2)
- 2.2 Exilungwini.√ (1)
- 2.3 Wa vukati.√ (1)
- 2.4 Ku vuriwa leswaku Makhanana u rhandzana na Gezani Maluleke./Ku vuriwa leswaku Makhanana u na vuxaka bya mbilu na Gezani Maluleke.√√ (2)
- 2.5 N'wa-Ridonga.√ (1)
- 2.6 Leswaku a hi munhu wo hlundzuka hi ku hatlisa./Leswaku wa swi kota ku tikhoma eka swiyimo swo tika.√√ (2)
- 2.7 A hi swona. Makhanana a a rhandzana na vavanuna van'wana leswi kombisaka leswaku a nga tshembekangi eka nuna wa yena.√√ (Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 2.8 Swilo swa cinca./C.√ (1)
- 2.9 Byokota i xinyenyana lexi ku khorwiwaka leswaku xi kucetela swinyenyana swin'wana leswaku swi nghena ekhombyeni xona xi sala. Hikwalaho ka timhaka ta vugangu. Makhanana u dlayisile Mavundza, Gezani na Mathebula√√ (2)
- 2.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A endlela leswaku Mathebula a kholwa leswaku yena wo hemberiwa a nga endli mhaka ya vugangu./A endlela leswaku loko a ri exilungwini Mathebula a ta swi vona hi yexe loko a nga tshembekangi hakunene.√√ (2)
- 2.11 Mukamberiwa u ta kombisa ku a swi fanerile kumbe a swi nga fanelanga. Xikombiso: A swi fanerile hikuva Mathebula u tekile nkarhi wo leha a nga n'wi byeli mhaka leyi a a lumbetiwa yona.√√√ (2)

KUMBE

- A swi nga fanelanga hikuva a a swi tiva leswaku u na vugangu kutani a lava leswaku Mathebula a tshika ku n'wi konanisa.√√√ (Nhlamulo yin'we ntsena. Amukela na mavonelo man'wana lama twisisekaka.) (3)
- 2.12 Hileswi Mathebula a beke Gezani Maluleke hi swibakele endzhakunyana a lova.√√ (2)

- 2.13 N'wa-Rimbelule.√ (1)
- 2.14 A ri na ntlimbo wa ku chava leswaku swi nga tshuka swi kumekile leswaku hi yena a nga dlaya Gezani.√√ (2)
- 2.15 Vubihi bya vugangu exikarhi ka vanhu lava nga na mindyangu.√√
(Amukela na yin'wana minkongomelo leyi twisisekaka.) (2)
- 2.16 Swi kombisa leswaku hosi yi tirhisile vutlhari eku ahluleni ka timhaka./Hosi a yi nga swi lavi leswaku swi tiveka leswaku mudlayi i mani nandzu wu nga si fika emakumu.√√ (2)
- 2.17 A a fanele ku nyika vumbhoni.√ (1)
- 2.18 Mukamberiwa u ta tsala dyondzo leyi a yi kumeke Xikombiso: Ku endla vuganga u tekile/tekiwile swa dlayisa.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 2.19 Mukamberiwa u nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ina, ndzi yima na wona hikuva Mavundza u vula leswaku swibakele swa Mathebula swi lo tirheleriwa kambe a hi yena hambileswi a nga lumbetiwangiki.√√ (2)
- 2.20 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A xi amukeleki hikuva hambu ku ri vumbiwa bya tiko ra hina a byi amukeli xigwevo xa rifu.√√

KUMBE

Ina, xa amukeleka hikuva nawu loko wu vekiwile etikweni wu fanele ku landzeleriwa handle ka swona vululami a byi nga fikeleleki.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke****3.1 'I NTIRHO MUNI'– NJ Maluleke**

- 3.1.1 Eka Malamulele/Eka Mavambe.√ (1)
- 3.1.2 U vurile leswaku wa borheka.√ (1)
- 3.1.3 Xixevo.√ (1)
- 3.1.4 A a ri mudyondzisi.√ (1)
- 3.1.5 U hemberile N'wa-Jamela a ku u ya lava ntirho./U hemberile N'wa-Gija a ku u ya xava tihuku to xavisa hi mali leyi a nga hundza a yi teka.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)
- 3.1.6 A a rhandza ngopfu mali. √ A a nga xiximi nuna wa yena Mahafu.√ (2)
- 3.1.7 Hikuva vanhu a va talangi epatwini/Hikuva vanhu a vo hlayiwa kunene epatwini.√ (1)
- 3.1.8 Ina, vito ra Ntimawakwe ri kombisa leswaku a ku ri yena Muntima exikarhi ka Valungu lava a tirha na vona.√√ (2)
- 3.1.9 U vulavurile hi ndlela ku delela loko a vulavula na Ntimawakwe ku tsakisa Valungu,√/u lave ku vona leswaku i vangani Valungu lava va nga tsariwa mathikithi,√/u vulavurile Xilungu na swipitikopo swa Valungu ku va tsakisa.√
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 3.1.10 Ntimawakwe na vatirhikulobye a va nga endli ntirho wa vona hi ku tshembeka, a va pfumela ku diziwa hi vachayeri va mimovha.√√√
(Amukela na mavonelo man'wana lama twisiseka.) (3)
- 3.2.11 Vanhu va fanele ku tirha hi ku tshembeka. Munhu u fanele ku yimela ntiyiso evuton'wini./Vanhu va ku rhandza loko swi ri swinene.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)

NA**3.2 XIMANGA XI HUMA ESAKENI – SJ Malungana**

- 3.2.1 Hi leswi Nukeri a veke na xiave eka timhaka ta vugevenga kasi khale maphorisa a va tirha hi ku xixima nawu.√√ (2)
- 3.2.2 A a vona ku tshembeka swi nga n'wi vuyerisi nchumu loko swi ta eka timhaka ta rifumo.√√ (2)

- 3.2.3 Eka homu yin'wana na yin'wana a a kuma nenge./Eka gidi rin'wana na rin'wana a a kuma madzana manharhu ya tirhandi.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)
- 3.2.4 Mpfhapfhapfha.√ (1)
- 3.2.5 Ra fambelana hikuva rito 'Mpfhapfhapfha' ri kombisa ku hisiwa ka mafurha ya nyama, leswi fambelanaka na ku va ku katingiwa/oxiwa nyama nkarhi na nkarhi emutini wa Nukeri.√√
(Nhlamulo i yo seketela ntsena.) (2)
- 3.2.6 Vanhu lava hundzaka hi ndlela./D.√ (1)
- 3.2.7 A tirhisana na swigevenga hi ku swi byela makungu ya maphorisa.√√ (2)
- 3.2.8 Va bohile ku ka va nga ha vikeli murhangeri wa vona hi makungu ya matirhelo ya vona.√ (1)
- 3.2.9 Nukeri a a va tshembisile ku va sirhelela loko va khomiwa se Vhoks a hleketa leswaku u fikile ku ta va humesa.√√ (2)
- 3.2.10 Mukamberiwa u ta nyika goza leri a ta va a ri tekile. Xikombiso: A ndzi ta tinyiketa emaphoriseni./A ndzi ta baleka.√√
(Amukela na magoza man'wana lawa ya twisisekaka.) (2)
- 3.2.11 Ina. Timhaka ta Nukeri ti humele erivaleni hi ku va a khomiwa endzhaku ka ku va Vhoks a byele maphorisa hi vugevenga bya Nukeri. √√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 4****4.1 XONA HI XIHI? – KJ Ngobeni et. al**

- 4.1.1 Xi vulavula hi munhu loyi a lumbetiwaka hi vumbhoni lebyi nga riki na ntiyiso. Hikokwalaho ka ku tikarhata ka yena ku tirha hi ku tinyiketela, vanhu va yima na yena.√√√ (3)
- 4.1.2 Tiko ri lava mukutsuri./Ntiwa wa 20.√ (1)
- 4.1.3 Ku pfumaleka ku rhula etikweni/Ku na madzolonga/mikitsikitsi etikweni.√ (1)
- 4.1.4 Va pfumelelana na yona/va yi amukela/va yi pasisa/va yi seketela.√√ (2)
- 4.1.5 Ya komba ntshikelelo/ya tshikelela mhaka ya leswaku ku tirha swi na hakelo leyinene.√√ (2)
- 4.1.6 Ndzilekanini hi laha ndhawu yo karhi yi helelaka kona kutani ku sungula yin'wana.√√ (2)
- 4.1.7 Ku tirha hi matimba swi na hakelo leyinene./C.√√ (2)
- 4.1.8 U hlundzukile./A nga tsakanga./U nyangatsekile√√ (2)
- 4.1.9 Ya amukeleka. Hi ku landza matitwelo ya mutsari yo hlundzuka a kala a tirhisa rito thyaka ku tshikelela mhaka ya vumbhoni byo hamba. √√

KUMBE

A ya amukeleki. I marito lama ya nga kombiki ku xixima eka muamukeri.√√
(Timaraka i ta ku seketela ntsena.) (2)

NA**4.2 HLAYISENI RIRIMI – JT Manganyi**

- 4.2.1 Xi vulavula hi munhu loyi a tsundzuxaka na ku khutaza Vatsonga ku tirhandza na ku rhandza ririmi ra vona hi ku ri tokota na ku ri tirhisa etindhawini to hambanahambana.√√√ (3)
- 4.2.2 Hi nga kovel.√√ (2)
- 4.2.3 Vatsonga va ku hetiseka/lava va rhandzaka Vutsonga bya vona. √√ (2)

- 4.2.4 Hi tikarhatela ku endla leswaku ririmi ra Xitsonga ri tiveka/fikelela eka tindhawu to hambanahambana.√√ (2)
- 4.2.5 Wu tshikelela mhaka ya ku tirha kun'we/ku tirhisana/ntirhisano eka ku hlayisa na ku hluvukisa ririmi ra Xitsonga./a hi ntirho wa munhu un'we. √√ (2)
- 4.2.6 Xifaniso xa munhu/vanhu lava va nga na swikandza swo tsaka kumbe ku n'wayitela lava va nga le ku ehleketeni/tiphineni hi swin'wana swa ririmi ra Xitsonga.√√ (2)
- 4.2.7 Vanhu vo yiva.√√ (2)
- 4.2.8 Thoni yo vevuka leyi kombaka ku xavelela na ku khutaza. Hi vona a tirhisile marito yo fana na 'A hi ...' na 'Hi' lama nga kombiki ku lerisa kambe ya kombisaka ku rhamba leswaku ku tiriwa kun'we.√√√ (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70